

نقش زنان در بیابانزدائی و توسعه پایدار منابع طبیعی

زهرا عسگری مقدم – کارشناس دفتر امور بیابان

چکیده:

زنان به عنوان بخش اعظمی از نیروی انسانی هر کشور می توانند نقش بسیار مهم و موثری در جهت پیشبرد اهداف و سیاستهای برنامه ریزان در زمینه های گوناگون اجتماعی ، اقتصادی ، فرهنگی و ایفا نمایند . توجه به توانائی های بالقوه زنان در خصوص ایفای نقش فرهنگ سازی ، حفاظتی ، احیایی و... در راستای اهداف پایداری منابع طبیعی می تواند برای سیاستگزاران این بخش بسیار راهگشا باشد . زنان با دارا بودن نقش مدیریت خانواده انتقال تعالیم اعتقادی و فرهنگی را به عهده دارند ، بدیهی است که هر چه سطح آگاهیها و اطلاعات ایشان بیشتر باشد به تبع آن ارتقاء فرهنگ عمومی جامعه بیشتر محقق خواهد شد . زنان در نقش های اجتماعی نیز به صورت خاص می توانند نقش موثر خود را به عنوان آموزشگر ، مروج ، یا در قالب NGO و همیاران طبیعت و یا سایر شکل های اجتماعی زنان ایفا نمایند . در زمینه منابع طبیعی و محیط زیست تاکنون شاهد فعالیتهای زنان در سطح گسترده و وسیع و سازماندهی شده شکل های گوناگون بوده ایم ، که تأثیر چشمگیری در ایجاد حساسیت در مردم نسبت به مسائل منابع طبیعی داشته است .

واضح است که برای استفاده بیشتر و موثرتر از این نیروی عظیم اجتماعی در راستای تحقق اهداف حفاظت و توسعه منابع طبیعی لازم است حمایت های مقتضی نسبت به ایجاد و تقویت گروه های زنان فعال در زمینه منابع طبیعی مبذول گردد .

در این خصوص دستگاه های دولتی متولی امور منابع طبیعی و محیط زیست و... که باز خورد فعالیتهایشان به همه آحاد جامعه از زن و مرد ، کوچک و بزرگ بر می گردد و همچنین به دلیل گستردگی عرصه کار ، ضروری است که دست به سازماندهی نیروهای انسانی موجود هر جامعه در گروه های گوناگون زند تا بتوانند در جهت تحقق توسعه پایدار منابع از مشارکت همگانی برای حفظ ارزشهای همگانی بهره جویند .

مقدمه :

منابع طبیعی تجدید شونده امروزه در ابعاد مختلف زندگی بشر (اجتماعی ، اقتصادی ، فرهنگی و زیست محیطی) نقش مهمی را ایفا می نمایند . در اغلب کشورهای در حال توسعه در اثر رشد فزاینده جمعیت ، توسعه غیراصولی صنعت ، گسترش بی رویه شهرها ، تبدیل عرصه‌های منابع طبیعی ، فقدان برنامه‌ریزی مناسب سطح این عرصه ها کاهش یافته و در خطر نابودی قرار گرفته است .

خسارات ناشی از این تخریب به شکل های گوناگون از قبیل : جاری شدن سیلابها و شسته شدن خاکهای حاصلخیز ، افت سطح آبهای زیرزمینی ، پرشدن سریع مخازن سدها از رسوبات آبرفتی ، تغییرات نامطلوب آب و هوایی و بهم خوردن تعادل اکوسیستم ، کاهش فرآورده های جنگلی و مرتعی، گسترش بیابانها و کویرها ، به مخاطره افتادن روند طبیعی محیط زیست و حیات وحش و... ظاهر می گردد .

برای جلوگیری از رسیدن به این حالت ، مناسبترین راه ، بهره‌برداری صحیح از منابع طبیعی با کمک اقشار مختلف جامعه به ویژه عرصه نشینان و روستائیان می‌باشد که در این بین زنان و دختران به عنوان ۵۰٪ از جمعیت فعال و پویا در روستاها و مناطق شهری و عشایری می توانند نقش بسزا و تعیین کننده ای را داشته باشند و با برخورداری از آموزشهای لازم اطلاع رسانی دقیق به آنها میتوان از وجودشان بیشترین بهره را در جهت حفظ و احیاء توسعه و بهره‌برداری بهینه از منابع طبیعی برد . در این خصوص با عنایت به کمبود عوامل ترویجی و حفاظتی در سطح عرصه‌های جنگلی و مرتعی کشور که حدود ۸۰ درصد از کل مساحت کشور را شامل می شوند ضرورت به کارگیری و استفاده از زنان عشایری و روستایی جهت ارائه آموزشهای لازم و انتقال اطلاعات به سایر اقشار مردم و به ویژه ارتقاء سطح آگاهی خانواده‌هایشان به چشم می خورد که در این خصوص نیز ساماندهی آن دسته از زنان و دختران جوان که در سطح وسیع تماس نزدیکتری با اکثریت طبقات مردم داشته و از

جایگاه معنوی و نفوذ اجتماعی خاصی در جامعه روستایی برخوردارند می تواند به نحوی مشکل کمبود مروجین منابع طبیعی (به ویژه مروجان زن) را حل کرده و در بلندمدت با کمک گرفتن از این نیروها ، گروه های بیشتر از مردم را تحت پوشش برنامه های آموزشی و ترویجی قرار دهیم و زمینه های رشد و ارتقاء سطح آگاهی آنان جهت جلب مشارکت فعال در اجرای طرح های احیاء ، توسعه و بهره برداری بهینه از جنگلها و مراتع و منابع آب و خاک فراهم سازیم . در این ارتباط و به منظور تحقق این اهداف مهم استفاده از زنان آموزگار در سطح مدارس کل کشور و نیز آموزشیاران سازمان نهضت سوادآموزی و اعضای NGOها ، جایگاهی ویژه داشته و از اولویت برخوردارند چرا که این قشر بیشترین مخاطبان به ویژه جمعیت زنان را در عرصه های منابع طبیعی تحت پوشش و آموزش خود دارند و به بهترین نحو می توانند پیام ها و هشدارها و دانش لازم را در این خصوص به سوادآموزان منتقل کنند و از این طریق بینش و فرهنگ آنها را نسبت به منابع طبیعی تجدید شونده و چگونگی حفظ و بهره برداری اصولی از آن ارتقاء بخشیده و متحول سازند . همچنین میتوان نسبت به آموزش آموزگاران به فعالیتهای منابع طبیعی که از طریق شرکت در دوره های آموزشی توجیهی صورت می گیرد . ابتدا سطح آگاهی آنان را در مورد منابع طبیعی تجدید شونده ، وضعیت قبلی و فعلی ، روند تخریب راههای توسعه ، احیاء بهره برداری بهینه ارتقاء بخشیده و سپس از آنان خواسته می شود تا مسائل مربوط به منابع طبیعی را به روشهای مختلف در بخشهای خود با مردم در میان گذاشته و اطلاعات لازم را به آنان منتقل کرده و زمینه جلب مشارکت آنان را در فعالیتهای توسعه ، احیاء و بهره برداری بهینه از منابع طبیعی را فراهم نمایند . البته در راه جلب مشارکت زنان به منظور ترویج فرهنگ منابع طبیعی با برنامه ریزیها و هماهنگیهای به عمل آمده در سطح سایر وزارتخانه ها و موسسات دولتی و خصوصی و به ویژه سازمانهای غیردولتی اعضاء نیروهای فعال و کارمندان زن در این موسسات و تشکلهای نیز به خوبی سازماندهی شده و بهره گرفته می شود که از جمله آنها میتوان

به سازمان جوانان هلال احمر ، نیروی مقاومت بسیج ، دانشگاهیان (اساتید و دانشجویان) ، سازمان زندانها ، تربیت بدنی ، تشکل های غیردولتی (N.G.Os) شوراهای اسلامی روستا و غیره اشاره نمود .
در این رابطه نقش صدا و سیما و نشریات و رسانه های گروهی و انبوهی نیز به سزا می باشد و دست اندرکاران این بخش نیز می توانند در خلال برنامه های رادیویی و تلویزیونی ، مجلات و روزنامه های تخصصی و عمومی در مورد زنان درخصوص اطلاع رسانی و انتقال دانش و بینش لازم به زنان روستایی و عشایری ایفای نقش نمایند .

اقداماتی در مورد مشارکت زنان

دراین راستا در وهله اول باید به **توانمندسازی** زنان اقدام نمود و سپس زمینه های جلب مشارکت آنان را فراهم ساخت . چرا که بخش عظیمی از زنان روستایی و عشایری که مخاطب ما هستند دارای سواد کافی و مهارتهای حرفه ای در موضوع منابع طبیعی و در امر بیابانزدایی نیستند . زنان بیش از هر آموزش به کسب مهارتهای زیستی نیازمندند . آنها باید نقش منابع پایه مثل آب، هوا، خاک ، طبیعت و... را به صورت علمی و اصولی در زندگی خود و فرزندان خود بدانند چرا که زن عنصری است که نقش اساسی در مدیریت مصرف منابع پایه دارد . در شرایط کنونی کشورمان ، سوخت هیزمی نقش اساسی در پخت غذا دارد . اگر زنان روستایی و عشایر نقش درختان و جنگل و پوشش گیاهی را بدانند سعی می کنند در مصرف هیزم و بوته های گیاهی دقت بیشتری نموده و حتی الامکان از سرشاخه های درختان و بوته های مرتعی استفاده نکنند یا این که از آنها به نحو صحیح و اصولی استفاده نمایند . بطوریکه استمرار این امر در دراز مدت خود یک عامل مهم بیابانزایی است . اگر زنان به نقش جنگل ، مرتع و پوشش گیاهی و فضای سبز آشنا شوند نقش بسیار مهمی در

هدایت فضای خانواده دارند . لذا معروف است اگر به یک زن آموزش بدهیم یک خانواده را آموزش داده‌ایم .

حتی آموزش های مربوط به تنظیم خانواده نیز نقش غیرمستقیم و مهمی در کنترل عوامل تخریب دارد چرا که ازدیاد جمعیت و به تبع آن دستیابی به عرصه‌های منابع طبیعی برای فعالیتهای تولیدی و کشاورزی نیز یکی از عوامل تخریب است . اگر زنان متوجه شوند که افزایش فرزند و گسترش خانوار در بلندمدت به منابع طبیعی کشور لطمه وارد خواهد کرد قطعاً در حرکت ملی تنظیم خانواده نیز با دولت همکاری خواهند نمود .

زنان روستایی و عشایری در ایران علاوه بر نقش اساسی در خانواده ، در اقتصاد دامداری و کشاورزی نیز عامل محوری تلقی می شوند . در مدیریت چرای دام و عملیات اصلاحی و احیایی مناطق بیابانی در کنار مردان و فرزندان خود همکاری دارند . اگر آموزشهای لازم در خصوص ورود و خروج به موقع دام از مرتع ، نحوه چرا ، قرق مرتع و... کسب کنند ، کمک بسیار مهمی در تحقق اهداف طرحهای مرتعداری و طرحهای بیابانزدایی خواهند نمود . علاوه بر زمینه های فوق زنان روستایی و عشایری سهم مهمی در تولید نهال ، آبیاری ، وجین ، سله شکنی ، بهره‌برداری از محصولات فرعی جنگل و مرتع مثل سقز ، باریجه ، شیرین بیان ، خاکشیر و... دارند . لذا ملاحظه می کنید که عرصه‌های منابع طبیعی زمینه های بسیار مناسبی برای فعالیت زنان به شمار می رود اگر می خواهیم این عرصه ها محفوظ بنمانند باید به نقش زنان در مدیریت عرصه ها به صورت برجسته توجه کنیم . گام نخست در توجه به این موضوع مهم توانمندسازی زنان در عرصه‌های منابع طبیعی است که از طریق آموزشهای عمومی و حرفه‌ای مقدور است .

سله شکنی :

شکستن حلقه نازکی از گل ولای که پس از بارندگی یا آب دادن اراضی رسی روی زمین می بندد.

برای تحقق این امر تاکنون آموزشهای بسیاری درمصادق ، بیابان و مرتعداری توسط:

۱- سازمان جنگلها ، مراتع و آبخیزداری کشور

۲- وزارت آموزش و پرورش

۳- سازمان نهضت سوادآموزی

۴- سازمان صدا و سیما انجام گرفته است.

زمینه های مشارکت زنان در حوزه های منابع طبیعی و طرحهای بیابانزدایی

در راستای توانمندی زنان و دادن آموزشهای لازم می توان از پروژه های مشارکتی با جوامع محلی ، انتخاب و با بکارگیری از یک مشاور قوی استفاده نمود که در این زمینه پروژه های مختلفی از جمله پروژه بیابانزدایی طرح مدیریت پایدار منابع آب و خاک (حبله رود) در سال ۱۳۸۰ و پروژه بین المللی ترسیب کربن که در دست اجرا است و جزء پروژه های بسیار موفق از طرف سازمان ملل اعلام گردیده است نام برد.

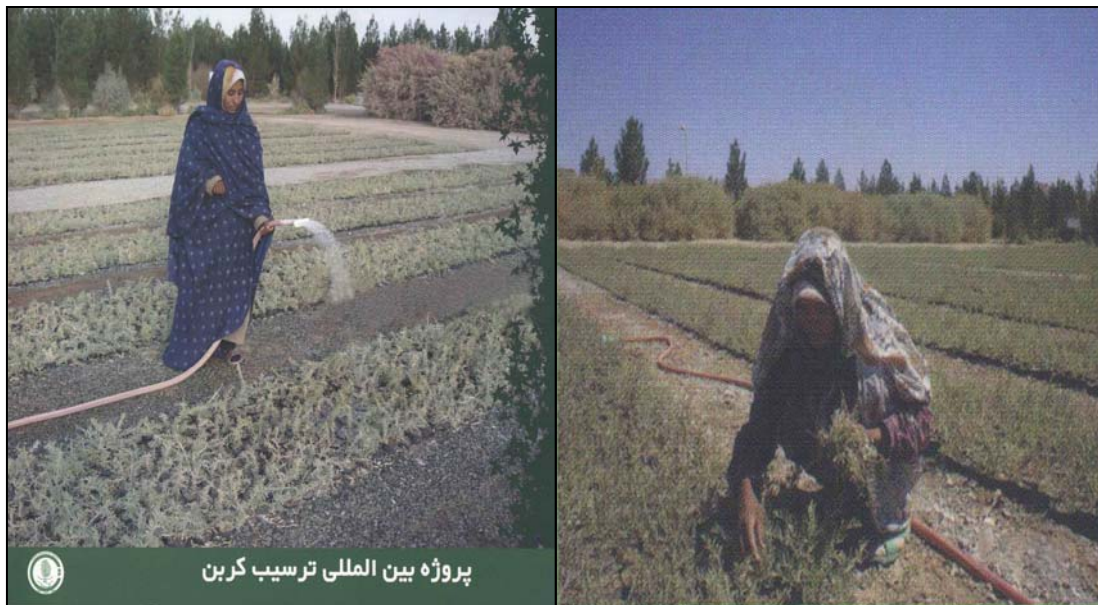
در این پروژه ها با گذاشتن کارگاههای آموزشی مشارکتی جوامع محلی و برگزاری بازدید های آموزشی روستا به روستا در زمینه های متعدد از قبیل زنبورداری ، گردو کاری ، استحصال و بهره برداری از گیاهان دارویی و تعاونیهای موفق روستایی زنان که گروههای داوطلب زن و مرد شرکت داشتند اقدام نموده اند . وهمچنین با توجه به فعالیتهای انتخاب شده و پیشنهادات زنان روستایی برحسب مورد نیاز آن روستا و شرایط منطقه به پیشنهادات زنان روستایی ، چند کارگاه آموزشی در زمینه های مختلف تشکیل گردد. در برگزاری این کارگاهها وهمچنین طراحی و اجرای فعالیتهای کارشناسان دستگاههای اجرایی منطقه وسایر دستگاههای ذینفع کمک گرفته می شود.

پروژه زنبورداری موفق زنان روستایی چار طاق سمنان مرتبط با پروژه حبله رود رامی توان فی المثل قرار داد که با راهنمایی کارشناس پروژه بعد از خریداری کندوها و انتخاب زنبور شروع به فعالیت کردند و پس از گذشت یکسال تجربیات علمی بسیاری کسب نموده و از توانایی توسعه و افزایش تعداد زنبورهای خود برخوردار شده اند . بنا به اظهار و نظر برخی اعضاء این پروژه بسیار باعث تقویت همکاری و ارتباط میان زنان شده و علاوه بر آن توانسته بخشی از مایحتاج فرزندان را از فروش عسل تامین کند.

در پروژه بین المللی ترسیب کربن به منظور بسیج و توانمند کردن جوامع محلی ، رهیافت مشارکتی را بکار برده تا خود مردم محلی مناطق تخریب یافته را احیا کنند . این پروژه با واگذاری مسئولیتهای برنامه ریزی و مدیریتی محلی به سطوح عامه زن و مرد ، جوامع هدف را قادر خواهد کرد تا ضمن مدیریت بهتر منابع ، مسئولیت بیشتری در تامین معیشت خود داشته باشند در این پروژه با مشارکت یکسان زنان و تساوی در تسهیم منافع ، از زنان محلی برای تشکیل گروههای توسعه روستایی حمایت می شود. و آنها در امر احیای مراتع تخریب یافته که منجر به تولید خزانه تولید نهال

به مساحت ۳ هکتار در محل پروژه ایستگاه حسین اباد و حدود ۱/۲ میلیون اصله نهال (یک میلیون تاغ و ۲۰۰۰۰۰ آتریپلکس) نقش مهمی داشتند.

برای انجام فعالیتهای اجرایی ، زنان روستایی ، عشایری و همچنین فارغ التحصیلان رشته‌های منابع طبیعی اعم از شهری و روستایی می توانند در قالب تعاونی ها و سازمانهای غیردولتی و گروه‌های محلی خود را انسجام بخشیده و تحت حمایت و نظارت ادارات کل منابع طبیعی ، سازمان تعاون روستایی و ادارات کل تعاون استانها با اخذ تسهیلات بانکی اقدام به اجرای پروژه‌های منابع طبیعی در شهرستانها نمایند .

زنان روستایی و شهری با استفاده از قوانین موجود به راحتی می توانند در طرحهای اجرایی منابع طبیعی و آبخیزداری از جمله طرحهای بیابانزدائی مثل تولید نهالهای مورد نیاز ، کاشت و آبیاری درختان ، بهره‌برداری از محصولات فرعی ، جایگزینی سوخت فسیلی و صرفه‌جویی در مصارف سوخت هیز می ، جمع‌آوری بذرهای بیابانی ، مشارکت در انجام فعالیتهای بذرپاشی ، شرکت در مراسم های نمادین مثل هفته منابع طبیعی ، ارائه آموزشهای ترویجی و فعالیتهای طبیعت گردی مشارکت نمایند که در این راستا به نمونه هایی به شرح جدول ذیل اشاره می گردد :

ردیف	نام و نام خانوادگی	استان	شهرستان	بخش	روستا	زمینه فعالیت
۱	زینت شریفی	اصفهان	نطنز	امامزاده بادرود	خالدآباد	نیروی بسیجی فعال در امر آموزش و بسیج نیروها برای انجام طرحهای بیابانزدائی و مراتع
۲	لیلا سعیدیان	اصفهان	نطنز	امامزاده بادرود	خالدآباد	بسیجی فعال در امور بذریاشی و جمع‌آوری بذور گیاهان بیابان در خصوص اجرای طرحهای منابع طبیعی
۳	فاطمه کرم‌شاهیان	اصفهان	نطنز	امامزاده بادرود	خالدآباد	بسیجی فعال در امور بذریاشی و جمع‌آوری بذور گیاهان بیابان در خصوص اجرای طرحهای منابع طبیعی
۴	زهرا آقادوستی	اصفهان	نطنز	امامزاده بادرود	خالدآباد	سازماندهی خواهران و آموزش آنها در مسائل عمرانی منابع طبیعی از قبیل بذریاشی مناطق بیابانی و مراتع
۵	مرضیه سادات سیدموسوی	اصفهان	نطنز	امامزاده بادرود	خالدآباد	نیروی فعال در مسائل عمرانی و اجرای طرحهای منابع طبیعی

یکی دیگر از فعالیتهای برجسته زنان، تشکیل سازمانهای غیردولتی می باشد. به عنوان مثال به تشکیل سازمانهای غیردولتی خاص زنان در زمینه منابع طبیعی در استانهای مختلف کشور از جمله نوشهر ، ساری ، گیلان ، ایلام ، یزد ، سمنان ، تهران و... به نامهای ریحانه سبز ، پرستوی کویر ، جمعیت زنان مبارزه با آلودگی محیط زیست می توان اشاره کرد و... این سازمانها در حال حاضر نقش آموزشی، برنامه‌ریزی، نظارتی و مشاوره ای در فعالیتهای منابع طبیعی و محیط زیست را دارند .

اهداف و فلسفه مشارکت زنان در امر ترویج و توسعه واحیای منابع طبیعی:

۱- تبلیغ : ترویج و اشاعه فرهنگ حفاظت از منابع طبیعی و توسعه فضای سبز ، جنگلها و احیای

منابع طبیعی

۲- جلب مشارکت زنان و استفاده صحیح از قابلیتها و توانمندیهای آنان در حفظ احیاء و توسعه

منابع طبیعی

۳- مشارکت زنان در طرحهای آموزشی منابع طبیعی و هشدار مستمر در خصوص حفظ بهره

برداری مطلوب و پایدار منابع طبیعی

۴- سرعت بخشیدن به امور بهینه سازی و پایا نمودن عرصه های منابع طبیعی تجدید شونده

۵- ارتقاء سطح آگاهی اقشار مختلف جامعه به ویژه زنان در جهت تعالی فرهنگ منابع طبیعی و

تبدیل آن به معارف عمومی

۶- توجه به ارزشهای برخاسته از جلب مشارکت های مردمی

۷- تحقق اصل مشارکت مردم در فعالیتهای منابع طبیعی

۸- افزایش حسن اعتماد و خوداتکایی و سرعت در انجام طرحها و پروژه های منابع طبیعی

بنابراین زنان به عنوان نیمی از جمعیت فعال و پویا جامعه دارای قابلیت ها و توانمندی های فراوانی

در امر ترویج و توسعه منابع طبیعی می باشند که از نیروی بالقوه آنان میتوان در عرصه ها و زمینه

های فوق الذکر استفاده نمود .

انتظار می رود در صورت برنامه ریزی صحیح و ایجاد هماهنگی لازم با مسئولان مربوطه و

جلب مشارک فعال زنان روستایی ، عشایری و شهری در امر حفظ ، احیاء و توسعه عرصه های منابع

طبیعی بتوان گام اساسی در جهت تبدیل فرهنگ منابع طبیعی به معارف عمومی برداشت ./

منابع :

۱- نشریه آموزشی - ترویجی هدی شماره ۲۶ مرداد ۸۱